

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2024. – Т. 50. – С. 166-172
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.166-172

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2024. – Volume. 50. – pp. 166-172
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.166-172

УДК 94(477)„1919/1924”:[328:329.15(470)

Юлія Фастовець¹, Віктор Шарпатий²

Формування органів влади УСРР під впливом РКП(б) у 1919–1924 рр.

З'ясовано особливості формування органів влади УСРР під впливом РКП(б). Цей процес був цілком підпорядкований рішенням РКП(б), що, по-перше, обумовлювалося відсутністю на території Української республіки власних кадрів для керування державою, а по-друге, це було викликано необхідністю зі сторони більшовиків встановити свій уряд на місцях. Вплив РКП(б) на формування органів влади УСРР відбувався шляхом різних політичних маніпуляцій, серед яких основними було призначенство (роздавання посад в КП(б)У представникам РКП(б)); політика трансферу (виселення з території УСРР українських комуністів та відрядження на їхні місця комуністів переважно російського походження); політика об'єднання партій, унаслідок якої на території УСРР провідною та єдино легітимною стала КП(б)У; чистки в партійному середовищі (від простого усунення з партійних посад до фізичної ліквідації представників української інтелігенції).

Ключові слова: КП(б)У, політика приєднання, політика трансферу, призначенство, РКП(б), чистка.

Yuliia Fastovets¹, Viktor Sharpatyi²

The Formation of Government Bodies of Ukrainian SSR Under the Influence of the RKP(b) in 1919–1924

The purpose of the article is to clarify the peculiarities of the formation of the authorities of the UkSSR (the Ukrainian Soviet Socialist Republic) under the influence of the RCP(b). The research methodology is based on a combination of general scientific methods with special scientific methods with the principles of scientificity, historicism and objectivity. The scientific novelty of the work lies in the fact that using the above-mentioned methods in combination with scientific principles, the authors analyze the cause and consequences of the influence of the RCP(b) on the formation of authorities of the UkSSR. Conclusions. It was found that the process of formation of Ukrainian authorities took place through the legitimate adoption of the normative and legislative framework of the RSFSR (the Constitution of the RSFSR, directives of the RCP(b), resolutions and decisions of the Plenums of the Central Committee of the RCP(b)). The functioning of the Central Committee of the CP(b)U was fully accountable and controlled by the Central Committee of the RCP(b); any acceptance and/or dismissal of a civil servant or party figure in the UkSSR took place with the agreement of the Central Committee of the RCP(b). The main means of influence of the RCP(b) on the formation of the authorities of the UkSSR were the policy of transfer, joining of parties and purges in their environment. The RCP(b) felt a shortage of loyal communists on the territory of the UkSSR, so the use of the above-mentioned political manipulations made it possible to quickly establish control over the administration of the Ukrainian Republic. Thus, the implementation of the transfer policy ensured

¹ Аспірантка кафедри історії та соціально-політичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Україна.

Postgraduate student of the Department of History and Socio-Political Disciplines of Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine.

E-mail: yu.v.fastovets@npu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7288-1279>.

² Доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та соціально-політичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Україна.

Doctor of History, Professor of the Department of History and Socio-Political Disciplines of Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine.

E-mail: v.h.sharpatyi@udu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7597-2061>.

the legal transfer of communists from the RSFSR to the territory of the UkSSR and the eviction of Ukrainian cadres outside their native country, where they were not so dangerous for the party, because Ukrainian communists were not successful among the pro-Russian population; the process of non-communist parties joining the CP(b)U and subsequent purges among its members was purposefully supported by the RCP(b), because at the end of the 1919's the communist party was still fighting for power and influence on the territory of the UkSSR and needed to have loyal to communist rule.

Keywords: CP(b)U, policy of joining, transfer policy, appointment (pryznachenstvo), RCP(b), purge (chystka).

Постановка наукової проблеми та її значення. Територіальне сусідство та багатовікова історія двох держав – української та російської – стали сприятливою основою для поширення більшовицьких ідей і гасел щодо створення держави нового типу, влада в якій належатиме пролетаріату. Починаючи з 1919 р. більшовицький уряд почав вкорінюватися в державно-політичному устрої Української республіки, виокремлюючи провідну силу – РКП(б) (Російська комуністична партія (більшовиків)). На початковому етапі міждержавної співпраці Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) із Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою (далі – РСФРР) процес втручання більшовиків у державно-політичне регулювання Української республіки відзначався як консультаційний, що пояснювалося відсутністю на території УСРР потрібних кадрів для виконання пролетарського завдання будівництва комуністичної держави. Згодом процес «консультаційного» втручання був замінений на постійний контроль над діяльністю та функціонуванням керівної верхівки та органів влади УСРР. Поступове насадження законодавства та партійно-номенклатурного життя зі сторони РКП(б) почало відігравати помітну роль під час створення та кадрового наповнення як Комуністичної партії більшовиків України (далі – КП(б)У), так і Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів.

Вищезазначена проблема набуває **актуальності** в контексті сучасних політичних відносин між Україною та Російською Федерацією, що обумовлено необхідністю з'ясувати роль та вплив держави-сусіда на розвиток Української держави. Початок першочерговості та вирішальності ролі комуністичної партії під час прийняття рішень українського уряду було закладено ще на початку 1919 року, однак ця проблема не втратила актуальності й донині, адже і за часів незалежної України був помітний активний вплив зі сторони сусідньої держави на кадрове наповнення парламенту України, щодо питань вибору президента та зовнішньо-політичного вектору розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Питання формування органів влади УСРР та РСФРР, їхній взаємовплив, формування партійної номенклатури тощо було предметом досліджень як вітчизняних науковців (М. Вигovskyй, М. Дорошко, Г. Єфіменко, С. Кульчицький, Р. Пиріг та ін.), так і закордонних (Ю. Борис, В. Дмитришин, Т. Коржихіна та Ю. Фігантер, та ін.). Так, наприклад, праці українського історика М. Дорошка стосуються питання ролі втручання РКП(б) у процес формування української керівної верхівки та формування української номенклатури за принципом «піраміди»; науковий доробок істориків Г. Єфіменка та С. Кульчицького включає дослідження питань, пов'язаних із державотворчими процесами УСРР під впливом РСФРР, державного управління республікою тощо; роботи Р. Пирога присвячені дослідженням та аналізу історичних передумов формування КП(б)У, розгляду персонального складу партії, соціально-національної її складової тощо. Серед зарубіжних істориків питання формування органів влади в УСРР та РСФРР, функціонування керівної верхівки ставали предметом дослідження таких науковців, як Ю. Бориса (дослідження питання відносин між українським урядом та більшовиками, причин входження (поглинення) українських партій до складу КП(б)У), В. Дмитришина (розгляд та аналіз питання історичних передумов формування більшовицької партії та наслідків цього процесу для республік РСФРР загалом та УСРР зокрема), Т. Коржихіної та Ю. Фігантера (аналіз зародження номенклатури, переважно – керівників різних органів влади, їхні шляхи просування до владної верхівки).

Не зважаючи на те, що в історичній галузі достатньо приділено уваги питанням формування та функціонування органів влади РСФРР та УСРР, залишається актуальним питання визначення рівня й наслідків впливу РКП(б) на формування й діяльність органів влади УСРР.

Метою статті є з'ясування особливостей формування органів влади УСРР під впливом РКП(б) у 1919–1924 роках. Для реалізації мети було поставлено такі **завдання**: визначити форми втручання РКП(б) у діяльність УСРР; проаналізувати політичні маніпуляції РКП(б) під час формування органів влади УСРР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування органів влади УСРР був цілком підпорядкований рішенням РКП(б). Для того, щоб втручання більшовиків у політичний та державний устрій Української республіки був легітимним, на рівні РКП(б) розроблялися відповідні постанови та декрети, видавалися рішення щодо прискореного процесу об'єднання державного устрою обох республік.

Важливою передумовою для встановлення більшовиками свого контролю в УСРР було формування локальної комуністичної партії, тобто КП(б)У. Так, під час І з'їзду КП(б)У (05–12 липня 1918 р., м. Москва) у резолютивній частині резолюції «Про партію» було визнано необхідність об'єднання партійних комуністичних організацій України в єдину комуністичну партію, у якій має бути сформований власний ЦК, при цьому така сформована комуністична партія повинна розглядатися як частина РКП(б), що фактично встановлює статус підконтрольності та підзвітності КП(б)У перед РКП(б)³.

Наступним кроком у процесі формування органів влади УСРР можна вважати рішення Політбюро ЦК РКП(б) (протокол засідання від 12 травня 1919 р.), яким було схвалено розроблення проекту декрету про зовнішню економічну політику республік РСФРР⁴. Проект декрету передбачав об'єднання деяких народних комісаріатів РСФРР із відповідними структурами УСРР (наприклад, військовий комісаріат та командування, рада народного господарства, комісаріат залізнично-дорожнього управління, праці, фінансів), що дозволило б не лише встановити зі сторони РКП(б) контроль над важливими оборонно-фінансовими сферами УСРР, а й призначити на керівні посади в зазначені наркомати своїх представників для успішного керівництва та управління державними справами Української республіки.

Наслідком вищезазначеного втручання РКП(б) в державні справи УСРР стало приведення законодавства республіки у відповідність до законодавства РСФРР. Так, першим і основним кроком було прийняття Конституції УСРР (1919 р.), в основу якої було покладено норми Конституції РСФРР, прийнятої в 1918 р. Питання прийняття конституції було покладене на ІІІ з'їзд КП(б)У (01–06 березня 1919 р., м. Харків), на який зі сторони РКП(б) було відправлено Я. Свердлова, що можна пояснити як засіб впливу зі сторони РКП(б) на хід рішення ІІІ з'їзду КП(б)У, прийняття рішення поспіхом (з'їзд прийняв конституцію «допускаючи її зміни залежно від місцевих умов»⁵ та в інтересах комуністичної партії).

Під впливом державотворчих процесів та змін на території УСРР починає бракувати відданих РКП(б) комуністів, які можуть очолити органи влади на місцях та закріпити владу більшовиків не лише в містах, а й у селах. З метою заміщення вакантних урядових місць в органах УСРР більшовики починають призначати власних людей на ці посади. Подібне явище згодом набуде статусу *призначенства*, головною суттю якого стане заміщення державних та партійних посад російськими призначеними комуністами з відома та погодження РКП(б). Наслідком цього стало формування привілейованого кола партійної та державної номенклатури (своєрідної бюрократичної корпорації⁶, яка своїм існуванням зруйнувала принцип демократичного вибору народом свого представника в органи влади).

Варто зауважити, що серед населення УСРР більшовикам бракувало відданих комуністів, тому процес формування та кадрового наповнення органів влади республіки відбувався внаслідок застосування різних методів впливу та політичних маніпуляцій

Одним із таких методів була *політика трансферу* (transfer policy)⁷. Політика трансферу передбачала постійний обмін між комуністами РСФРР та УСРР двома основними шляхами: 1) виселення з території УСРР неблагонадійних, на думку РКП(б), українців до Центральної Росії або Азії; 2) відправлення в Українську республіку надійних більшовиків, переважно

³ *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК* (1976), том 1: 1918–1941, гол. ред. кол. В.І. Юрчук, Київ, с. 23.

⁴ Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. 17, оп. 3, д. 7, л. 1, 3.

⁵ *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК* (1976), том 1: 1918–1941, гол. ред. кол. В.І. Юрчук, Київ, с. 43.

⁶ Коржихина, Т.П. та Фигантер, Ю.Ю. (1993), «Советская номенклатура: становление, механизмы действия», *Вопросы истории*, № 7, с. 37.

⁷ Dmytryshyn, B. (1956), *Moscow and the Ukraine 1918–1953: A Study of Russian Bolshevik nationality policy*, New York, p. 238.

кількість із яких складали росіяни. Таким чином відбувалося постійне заміщення росіянами будь-яких державних та партійних посад на території УСРР. Так, науковець М. Дорошко наводить таку інформацію: «лише з листопада 1918 до січня 1919 р. ЦК РКП(б) відрядив в Україну 618 партійних працівників»⁸. Згодом, у грудні 1919 р., ЦК РКП(б) було видано директиву, згідно з положеннями якої, від кожного повіту та губернії РСФРР для роботи в Українській республіці на місця було мобілізовано по два члени виконкому та губкому.

Необхідність мати своїх людей на місцях обґрунтовував також Й. Сталін, зокрема на XII з'їзді РКП(б) (17–25 квітня 1923 р., м. Москва) ним було висловлено позицію РКП(б), яка полягала «не лише в тому, щоб давати директиви, але й у тому, щоб на визначені посади ставились люди, які можуть зрозуміти наші директиви та провести їх чесно»⁹. На думку Й. Сталіна, правильний підбір комуністів дозволить розподілити місця так, щоб партійні директиви виконували віддані комуністичній партії люди без зайвих питань та не піддаючи їх сумніву¹⁰.

Поступове формування кадрового складу органів влади УСРР та наповнення КП(б)У формувало видимість включення українських та російських комуністів у державно-політичне управління республікою; однак варто зазначити, що присутність ставлеників РКП(б) на місцях дозволило Центру самостійно та оперативно втручатися в управління республікою та реагувати на будь-які прояви національних девіацій. Як приклад можемо навести призначення А. Йоффе народним комісаром державного контролю. Так, спершу питання відправлення А. Йоффе на територію України було обговорене на засіданні Політбюро ЦК РКП(б) 23 квітня 1919 р., наслідком чого стало рішення Політбюро щодо відрядження тов. Йоффе «до складу Українського правління для підсилення там централістичних елементів»¹¹. Крім цього, у разі, якщо посада народного комісара державного контролю буде зайнятою, для тов. Йоффе має бути підібрана інша посада народного комісара.

Отже, можемо зробити висновок, що призначення А. Йоффе наркомом УСРР відбулося лише юридично (обіймана посада не відігравала провідної ролі), натомість фактично метою перебування А. Йоффе в Українській республіці був контроль та нагляд за українськими комуністами та звітування про проведену роботу в ЦК РКП(б).

Втручання РКП(б) у процес формування органів влади УСРР відбувалося й на рівні діяльності ЦК КП(б)У. Так, зі сторони ЦК РКП(б) було ініційовано розпуск нового складу ЦК КП(б)У, який був обраний на IV конференції КП(б)У (17–23 березня 1920 р., м. Харків), про що негативно відгукнулися товариші Бубнов та Яковлев, зауваживши, що російський уряд використав УСРР як плацдарм для випробування непридатних російських комуністів¹², водночас перетворивши Українську республіку на країну депортації (тобто в УСРР відряджають непотрібних ЦК РКП(б) комуністів і натомість із УСРР виселяють провідні українські кадри). Замість розпущеного складу ЦК КП(б)У уряд РСФРР прийняв рішення про створення тимчасового ЦК КП(б)У, що відбувалося під керівництвом ЦК РКП(б). До нового складу ЦК КП(б)У увійшло 13 членів, із яких українцями за походженням було лише 5, що свідчить про утиски зі сторони ЦК РКП(б) в допущенні до вищого органу влади УСРР українців та призначення більшості кандидатів російського походження.

Поряд із політикою трансферу, більшовики реалізовували також *політику приєднання* (policy of joining)¹³ інших партійних об'єднань до складу КП(б)У. Від самого початку діяльності комуністична партія на території України не мала широкого кола послідовників та сфер поширення. Із приходом більшовиків до влади та проголошенням її на території України, створенням комуністичної партії України, більшовики проголосили, що з будь-якими дрібнобуржуазними партіями, до яких зараховували бундівців, соціал-демократів, есерів та

⁸ Дорошко, М.С. (1994), «Партійно-державна номенклатура в Україні: критерії добору, джерела формування та механізм утворення (1919–1927)», *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, вип. 3, с. 34.

⁹ *Двенадцатый съезд РКП(б) 17–25 апреля 1923 года. Стенографический отчет* (1968), Издательство политической литературы, Москва, с. 83.

¹⁰ Там само. с. 84.

¹¹ РГАСПИ, ф. 17, оп. 3, д. 3, л. 2.

¹² Borys, J. (1980), *The Sovietization of Ukraine 1917–1923*, The Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton, p. 157.

¹³ Dmytryshyn, B. (1956), *Op. cit.*, p. 238.

меншовиків, не може бути встановлене співробітництво, адже представники цих партій негативно впливають на поширення пролетарської влади. Згодом під час проведення Із'їзду КП(б)У (05–12 липня 1918, м. Москва), було уточнено, що комуністична партія може співпрацювати з тими некомуністичними партійними об'єднаннями, які захищають інтереси дрібного селянства, пролетаріату тощо та готові до об'єднання з комуністичною партією¹⁴. Унаслідок цього, з'їзд постановив об'єднатися КП(б)У із лівими українськими соціал-демократами, які офіційно розірвали свої зв'язки з УСДРП (Українська соціал-демократична робітничка партія) та розпочали міжпартійне злиття.

Непослідовність політичних рішень РКП(б) у питанні міжпартійних об'єднань простежуємо на прикладі злиття КП(б)У та українських есерів. Під час ІІІ з'їзду КП(б)У (01–06 березня 1919, м. Харків) з'їзд заборонив будь-яку співпрацю комуністичної партії із партією українських есерів, надання їм місць у КП(б)У тощо. Однак ця заборона була скасована рішенням ЦК КП(б)У після отримання відповідної телеграми РКП(б). У телеграмі вказувалася необхідність входження до КП(б)У представників української партії соціалістів-революціонерів із негайним повідомленням про цей процес ЦК РКП(б)¹⁵.

Наслідки процесу приєднання інших партії (борбистів, боротьбистів, есерів, меншовиків, бундівців, лівих соціал-демократів) до складу КП(б)У були спричинені потребою РКП(б) в нарощуванні партійної сили шляхом розширення членства в комуністичній партії та зменшення політичних опонентів на території УСРР (наприклад, станом на 01.01.1923 у складі КП(б)У було 8,5 % членів з інших партій (приблизно 5 022 члени із 59 329 членів))¹⁶.

Процес формування органів влади УСРР пройшов своєрідний третій етап, який пов'язаний із *чистками органів влади* (особового та кадрового складу). Першою значною була чистка органів влади УСРР в березні 1921 р. (орієнтовано після Кронштадтського повстання), протягом якої було ліквідовано приблизно 21 430 (22 %) членів КП(б)У, що знизило кількість мандатів з 97 321 до 75 891 члена¹⁷. В основному під чистку, проведену в 1921 р. та виключення з КП(б)У, потрапила українська партійна та державна інтелігенція, відсоток якої склав 47 % (7 000 членів) від загальної кількості мандатів.

Наслідки проведеної чистки 1921 р. стали одним із предметів обговорення на VI конференції КП(б)У (09–13 грудня 1921 р., м. Харків). Конференція погодилася з тим, що проведення чистки якісно зміцнило партію та посилило її ідейний вплив, очистивши КП(б)У від тих дрібнобуржуазних елементів, які почали викривлювати політику уряду, зокрема впровадження нової економічної політики, як послаблення зі сторони партії на користь дрібнобуржуазним елементам. Також конференція дійшла висновку, що проводити чистки потрібно на постійній основі¹⁸, щоб у партію на місцеві партійні й державні органи влади не проникали ризикові антикомуністичні елементи та не поширювалася пропаганда.

На думку РКП(б), рівень чистки КП(б)У не відповідав загальній нормі. На XII з'їзді РКП(б) (17–25 квітня 1923 р., м. Москва) тов. Сорін виступив із попередженням щодо присутності в партії колишніх вихідців із інших партій. На думку доповідача, більшість членів партії – це люди, які живуть минулими часами (дожовтневою революцією, періодом Брест-Литовського миру тощо), тобто такі члени можуть бути заідеологізовані й не можуть належно виконувати директиви РКП(б), тому тов. Сорін пропонував таких членів «скосити»¹⁹, а ЦК РКП(б) натомість ставитися більш вимогливо до прийняття членів як у РКП(б), так і в КП(б)У.

Іншу позицію на цьому з'їзді відстоював Й. Сталін. На його думку, процес чистки має більше переваг, ніж недоліків. Наприклад, за рахунок того, що чистка допомогла зменшити

¹⁴ *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК* (1976), том 1: 1918–1941, гол. ред. кол. В.І. Юрчук, Київ, с. 22.

¹⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 1, спр. 20, арк. 3.

¹⁶ Мотренко Т.В., Смолій В.А. (Ред) (2009), *Історія державної служби в Україні*, том 2, Ніка-Центр, Київ, с. 213.

¹⁷ Dmytryshyn, B. (1956), *Op. cit.*, p. 239.

¹⁸ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 1, спр. 60, арк. 3.

¹⁹ *Двенадцатый съезд РКП(б) 17–25 апреля 1923 года. Стенографический отчет* (1968), Издательство политической литературы, Москва, с. 168.

кількість членів партії (загальна кількість членів партії стала менше 400 000 членів)²⁰, партія натомість звільнилася від значної кількості непролетарських елементів, унаслідок чого покращила свій пролетарський статус за рахунок новоприбулих пролетарів та незначної частини селянства: «Це саме той успіх, якого ми добивалися до часів чистки та якого досягли тепер»²¹.

Висновки. Отже, процес формування органів влади УСРР був цілком підпорядкований рішенням РКП(б), що по-перше, було спричинено відсутністю на території УСРР власних кадрів для керування державою, а по-друге, було необхідне більшовикам для встановлення своєї влади на місцях. Діяльність КП(б)У, як основного органу влади більшовиків на території УСРР, підпорядковувалася прямим директивам ЦК РКП(б) та носила характер підзвітності за всі рішення ЦК КП(б)У. Заповнення кадрового складу КП(б)У відбувається шляхом призначення із Центру на відповідні посади російських комуністів із подальшим переселенням їх на територію УСРР.

Явище призначенства, ініційоване РКП(б), тісно поєднується із більшовицькою політикою трансферу, згідно з якою небезпечні, на думку РКП(б), українські кадри й партійні члени відряджаються (підлягають виселенню) з УСРР до РСФРР, натомість їхні вакантні посади займають призначені з Центру російські комуністи. За погодженням із РКП(б), КП(б)У розпочала також процес поглинення некоммуністичних партій до свого складу, що було спричинено потребою РКП(б) в нарощуванні політичної сили та винищенні опонентів (різних дрібнобуржуазних партій, які не приймали коммуністичні ідеї). Наслідком цього процесу стало поглинення та ліквідація різних партій із встановленням єдинопартійності в республіці. Однією з особливостей формування органів влади КП(б)У під впливом РКП(б) стало проведення чисток у її складі. Унаслідок ініційованого ЦК РКП(б) процесу очищення партії від дрібнобуржуазних елементів, інтелігенції загальна кількість членів партії скоротилася, що дало можливість наповнити її новоприйнятими пролетарями та селянами, які здебільшого не мали належної освіти для управління та керування державою, тому беззаперечно виконували доручення та вказівки РКП(б).

Список джерел

1. *Двенадцатый съезд РКП(б) 17–25 апреля 1923 года. Стенографический отчет* (1968), Издательство политической литературы, Москва, 921 с., доступно за адресою: <https://rabkrin.org/xii-sezd-rkp-b-stenograficheskiy-otchet-kniga/> (дата звернення: 28.09.2024).
2. Дорошко, М.С. (1994), «Партійно-державна номенклатура в Україні: критерії добору, джерела формування та механізм утворення (1919–1927)», *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, вип. 3, с. 32–39, доступно за адресою: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_a11&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I&S21STR=pro/1994/3 (дата звернення: 28.09.2024).
3. *Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК* (1976), том 1: 1918–1941, гол. ред. кол. В.І. Юрчук, Київ, 1 007 с.
4. Коржихина, Т.П. та Фигантер, Ю.Ю. (1993), «Советская номенклатура: становление, механизмы действия», *Вопросы истории*, № 7, с. 25–38, доступно за адресою: https://archive.org/details/korzhikhina_1993_201809/page/n13/mode/2up (дата звернення: 28.09.2024).
5. Мотренко Т.В., Смолій В.А. (Ред) (2009), *Історія державної служби в Україні*, том 2, Ніка-Центр, Київ, 512 стор.
6. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. 17, оп. 3, д. 3, л. 2, доступно за адресою: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/government/cards/56630> (дата звернення: 28.09.2024).
7. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. 17, оп. 3, д. 7, л. 1, 3, доступно за адресою: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/government/cards/56674> (дата звернення: 28.09.2024).

²⁰ *Двенадцатый съезд РКП(б) 17–25 апреля 1923 года. Стенографический отчет* (1968), Издательство политической литературы, Москва, с. 86.

²¹ Там само.

8. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 1, spr. 20, ark. 1-10.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 1, spr. 60, ark. 1-4.
10. Borys, J. (1980), *The Sovietization of Ukraine 1917–1923*, The Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton, 515 p., available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13232/file.pdf> (accessed 28 September 2024).
11. Dmytryshyn, B. (1956), *Moscow and the Ukraine 1918–1953: A Study of Russian Bolshevik nationality policy*, New York, 292 p., available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8367/file.pdf> (accessed 28 September 2024).

References

1. *Dvenadtsatii sezd RCP(b) 17–25 aprelya 1923 goda. Stenograficheskii otchet* (1968), Izdatelstvo politicheskoi literatury, Moskva, 921 s., available at: <https://rabkrin.org/xii-sezd-rkp-b-stenograficheskii-otchet-kniga/> (accessed 28 September 2024).
2. Doroshko, M.S. (1994), «Partiino-derzhavna nomenklatura v Ukraini: kryterii doboru, dzherela formuvannia ta mekhanizm utvorennia (1919–1927)», *Problemi istorii Ukraini: fakti, sudžennia, pošuki*, vyp. 3, s. 32-39, available at: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_a1l&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=pro/1994/3 (accessed 28 September 2024).
3. *Komunistychna partiia Ukrainy v rezoliutsiiakh i rishenniakh zizdiv, konferentsii i plenumiv CC* (1976), tom 1: 1918–1941, hol. red. kol. V.I. Yurchuk, Kyiv, 1 007 s.
4. Korzhikhina, T.P. ta Figanter, Yu.Yu. (1993), «Sovetskaya nomenklatura: stanovlenie, mekhanizmi deistviya», *Voprosy istorii*, № 7, s. 25-38, available at: https://archive.org/details/korzhikhina_1993_201809/page/n13/mode/2up (accessed 28 September 2024).
5. Motrenko T.V., Smolii V.A. (red.) (2009), *Istoriia derzhavnoi sluzhby v Ukraini*, tom 2, vNika-Tsentr, Kyiv, 512 s.
6. Rossiiskii gosudarstvennii arkhiv sotsialno-politicheskoi istorii (RGASPI), f. 17, op. 3, d. 3, l. 2, available at: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/government/cards/56630> (accessed 28 September 2024).
7. Rossiiskii gosudarstvennii arkhiv sotsialno-politicheskoi istorii (RGASPI), f. 17, op. 3, d. 7, l. 1, 3, available at: <https://sovdoc.rusarchives.ru/sections/government/cards/56674> (accessed 28 September 2024).
8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainy (TsDAHOU), f. 1, op. 1, spr. 20, ark. 1-10.
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainy (TsDAHOU), f. 1, op. 1, spr. 60, ark. 1-4.
10. Borys, J. (1980), *The Sovietization of Ukraine 1917–1923*, The Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton, 515 p., available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/13232/file.pdf> (accessed 28 September 2024).
11. Dmytryshyn, B. (1956), *Moscow and the Ukraine 1918–1953: A Study of Russian Bolshevik nationality policy*, New York, 292 p., available at: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/8367/file.pdf> (accessed 28 September 2024).